

de mos

Jaargang 37
April 2021

ISSN 0169-1473

Een uitgave van het
Nederlands
Interdisciplinair
Demografisch
Instituut

Bulletin
over
Bevolking
en
Samenleving

4

nidi

inhoud

- 1 Doorwerken na pensionering beperkt deelname vrijwilligerswerk
- 4 1,4 miljoen ongeplande zwangerschappen tijdens Covid-19
- 5 Ouderen tijdens de eerste lockdown in Nederland en Engeland
- 8 Kan de overheid het kindertal stimuleren?

Foto: ErnstWallinga / Flickr

Doorwerken na pensionering beperkt deelname vrijwilligerswerk

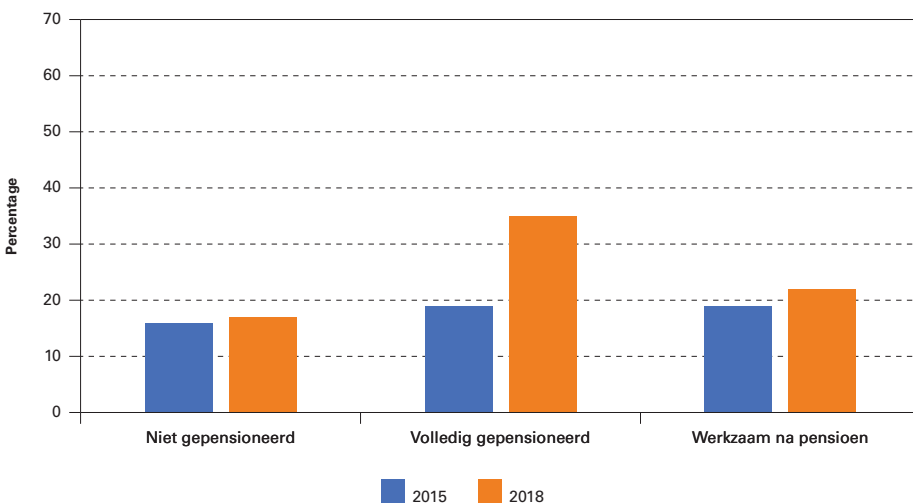
OLGA GRÜN WALD, MARLEEN DAMMAN & KÈNE HENKENS

Veel gepensioneerden doen vrijwilligerswerk, verlenen mantelzorg of passen op hun kleinkinderen. Op die manier leveren zij een belangrijke bijdrage aan de samenleving. Het aandeel ouderen dat betaald blijft werken na pensionering neemt echter toe. Doorwerken na pensionering staat vrijwilligerswerk in de weg, maar oppassen op kleinkinderen of mantelzorg worden hierdoor niet beperkt.

Het huidige beleid in Nederland is erop gericht om mensen langer op de arbeidsmarkt te houden. De AOW-leeftijd is verhoogd, routes voor vervroegde uittreding zijn geblokkeerd en barrières om te werken na pensionering worden geleidelijk minder. Uit recente cijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) blijkt dat de arbeidsmarktparticipatie van ouderen sinds de eeuwwisseling gestaag is toegenomen. Terwijl in 2003 de netto arbeidsparticipatie van 70-plussers nog drie procent was, is deze toegenomen tot acht procent in 2019. Wanneer mensen langer betaald doorwerken ook nadat ze pensioengerechtigd zijn, kan dit hun tijd en mogelijkheden beperken om andere activiteiten te verrichten. Een belangrijke vraag is wat de invloed van deze ontwikkelingen is op deelname aan onbetaalde activiteiten zoals vrijwilligerswerk, mantelzorg en oppassen op kleinkinderen. Er is tot op heden echter nog maar weinig bekend over het effect van doorwerken na pensionering op het verrichten van deze onbetaalde taken.

In dit artikel bestuderen we op basis van gegevens uit het NIDI-onderzoek Werk en Pensioen (zie kader) de relatie tussen pensionering en drie onbetaalde activiteiten voor een groep 60-plussers: vrijwilligerswerk, mantelzorg en zorg voor kleinkinderen. Op het eerste meetmoment – in 2015 – waren alle respondenten nog werkzaam. We

Figuur 1. Aandeel respondenten dat ten minste wekelijks vrijwilligerswerk verricht naar werk/pensioenstatus in 2018*

*Werk/pensioenstatus in 2018, in 2015 was iedereen nog niet gepensioneerd en aan het werk.

Bron: NIDI-onderzoek Werk en Pensioen, 2015/2018.

vergelijken drie groepen: (1) degenen die tussen 2015 en 2018 zijn blijven doorwerken in hun carrièrebaan; (2) degenen die gedurende deze periode volledig met pensioen zijn gegaan; en (3) de zogenaamde ‘doorstarters’: zij die na hun pensionering nog (al dan niet gedeeltelijk) betaald werk blijven doen. Gedurende de onderzoeksperiode is 42 procent van de deelnemers blijven doorwerken in hun huidige baan (niet gepensioneerd), 50 procent is volledig met pensioen gegaan en acht procent is met pensioen gegaan maar werkt nog wel. Deze laatste categorie bestaat vooral uit mensen die in deeltijd werken; de helft van hen werkt minder dan 24 uur per week en slechts een op de acht werkt nog voltijds door na pensionering.

In de internationale literatuur over deelname aan onbetaalde productieve activiteiten, wordt tot op heden meestal geen onderscheid gemaakt tussen mensen die volledig zijn gestopt met werken en mensen die na hun pensionering nog gedeeltelijk zijn blijven werken, terwijl dat onderscheid wel relevant is. Men kan bijvoorbeeld verwachten dat doorstarters zich anders bezighouden met

vrijwilligerswerk, mantelzorg en met het oppassen op hun kleinkinderen dan de volledig gepensioneerden. Hoewel doorstarters meestal meer vrije tijd hebben door hun (deeltijd-)pensionering – werken na de pensionering is vaak flexibeler en vereist minder werkuren dan hun eerdere baan – hebben ze naar verwachting minder vrije tijd dan volledig gepensioneerden. Bovendien kunnen werkende gepensioneerden sociale contacten blijven onderhouden op het werk.

Vrijwilligerswerk

Pensionering wordt doorgaans in verband gebracht met een toenemende deelname aan vrijwilligerswerk. Gepensioneerden krijgen immers meer tijd tot hun beschikking en vrijwilligerswerk biedt de mogelijkheid deze tijd zinvol en sociaal actief door te brengen. In dit onderzoek zien we een toename van deelname aan vrijwilligersactiviteiten na pensionering duidelijk terug (zie figuur 1). Vrijwilligerswerk werd daarbij gemeten als minimaal wekelijks actief zijn voor een vrijwilligersorganisatie. Bij degenen die in de onderzoeksperiode volledig stopten met betaald werk, nam het percentage vrijwilligerswerk toe van 19 procent voor pensionering tot 35 procent na pensionering. Ter vergelijking, in de groep 60-plus werknemers die nog niet pensioengerechtigd was veranderde het percentage vrijwilligers nauwelijks in de onderzochte periode.

Volledig met pensioen gaan is overigens niet altijd de gewenste situatie. Sommige gepensioneerden willen graag blijven werken na pensionering, maar kunnen geen betaald werk vinden. In totaal gaat het in dit onderzoek om ongeveer een op de tien gepensioneerden. Vooral in deze groep zien we een sterke stijging in het aantal vrijwilligers (van 18 procent voor pensionering tot 46 procent erna). Deze uitkomst versterkt het beeld dat vrijwilligerswerk een belangrijke rol speelt bij het vormgeven van een leven zonder betaald werk. De belangrijkste motieven voor het gaan doen van vrijwilligerswerk zijn sociale contacten, kennis delen en iets betekenen voor een ander (ongeveer twee derde van de respondenten noemt deze

Foto: Roel Wijnants/Flickr

motieven). Veel minder vaak worden het verwerven van status en waardering van anderen genoemd. Deze laatste motieven zijn echter wel belangrijker voor degenen die geen betaald werk konden vinden na hun pensionering.

Een bijzondere groep vormen degenen die na hun pensionering in betaalde arbeid actief zijn gebleven. Dit betreft overwegend werk dat flexibel is en in deeltijd wordt uitgevoerd. Ons onderzoek laat zien dat in deze groep de participatie in vrijwilligerswerk nauwelijks toeneemt (van 19 procent voor pensionering tot 22 procent na pensionering). Dit resultaat suggereert dat het deels actief blijven in betaald werk na de pensioenleeftijd een rem is op het starten van vrijwilligerswerk.

Mantelzorg

Figuur 2 toont het percentage mantelzorgers voor de verschillende groepen oudere werknemers en gepensioneerden. Het combineren van betaalde arbeid en mantelzorg komt veelvuldig voor. Ruwweg een derde van de 60-plus werknemers zorgde op het eerste meetmoment in 2015 naast het werk ten minste wekelijks voor een hulpbehoevend familielid. De meeste ondervraagden (90 procent) bieden deze frequente hulp aan de naaste familie: partner, kind, ouder of schoonouder. Bijna de helft biedt ondersteuning aan twee of meer personen. De meesten bieden hulp bij het huishouden, vervoer of administratie; 29 procent helpt de zorgvrager met lichamelijke verzorging. Een op de vier van deze oudere mantelzorgers was ook al actief als mantelzorger tussen het vijftigste en zestigste levensjaar. Men zou verwachten dat na pensionering in principe de mogelijkheden om mantelzorg te verlenen kunnen toenemen doordat er meer tijd beschikbaar komt. Ons onderzoek laat echter geen toename van het percentage mantelzorgers zien in de groep gepensioneerden.

Net als bij de groep 60-plussers die nog niet met pensioen zijn gegaan blijft het percentage mantelzorgers onder recent gepensioneerden vrijwel constant. Ook de doorstarters die na hun pensionering actief blijven in betaald werk vertonen geen afwijkend patroon. Dit laat mogelijk zien dat tijdsrestricties niet heel belangrijk zijn bij het al dan niet geven van mantelzorg. Mantelzorg wordt hoe dan ook verricht omdat het nodig is; het is afhankelijk van de hulpvraag uit de omgeving. Deze resultaten suggereren dat een hogere pensioenleeftijd niet zozeer zal leiden tot een afname van het aantal mantelzorgers in de betreffende leeftijdscategorie, maar wel tot een toename van het aantal mensen dat betaald werk combineert met het verlenen van mantelzorg. Eerder onderzoek laat zien dat de combinatie van betaald werk en informele zorg op latere leeftijd belastend en stressvol kan zijn. Aandacht voor deze combinatie van rollen door zowel werkgevers als de overheid is belangrijk om ervoor te zorgen dat oudere werkenden beide rollen in goede gezondheid kunnen blijven vervullen.

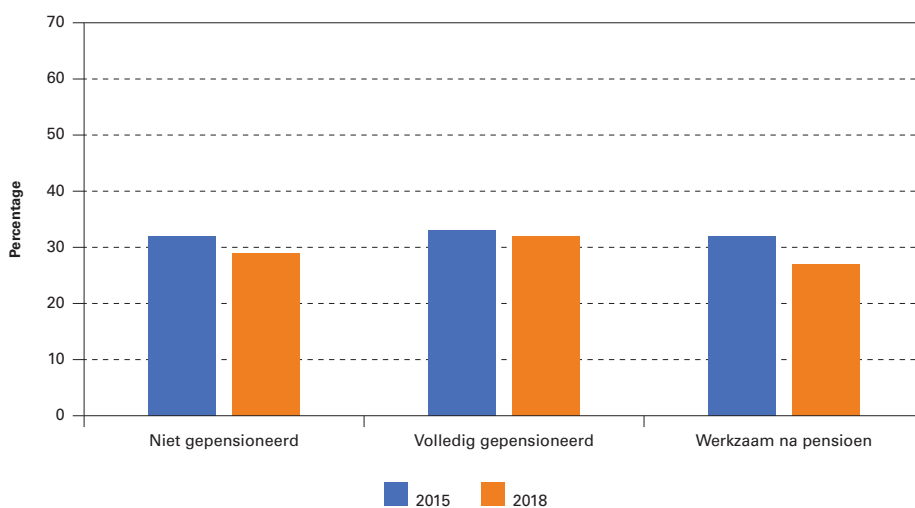
Oppassen op kleinkinderen

Hoewel een groot deel van de kinderopvang in Nederland in handen is van kinderdagverblij-

In 2015 is het NIDI begonnen met een grootschalig onderzoek onder oudere werknemers. Ongeveer 6.800 werknemers in de leeftijd van 60-65 jaar namen deel aan het onderzoek. Zij werden geselecteerd via drie grote pensioenfondsen in Nederland, die de sectoren overheid, onderwijs, bouw, zorg en welzijn vertegenwoordigen. In 2018 vond een vervolgonderzoek plaats, waarbij dezelfde deelnemers een nieuwe vragenlijst ontvingen. In totaal hebben 5.316 respondenten deelgenomen aan het vervolgonderzoek. Dit artikel is gebaseerd op de gegevens van 4.882 respondenten die zowel in 2015 als in 2018 aan het onderzoek hebben deelgenomen. Meer dan de helft van deze respondenten is gedurende de onderzoeksperiode met pensioen gegaan. In beide jaren is er gevraagd naar hoe vaak mensen drie onbetaalde activiteiten doen: vrijwilligerswerk, mantelzorg en zorg voor kleinkinderen. Daarnaast werd er sociaal-demografische informatie verzameld, evenals informatie over de gezondheid, werkcontext en familiesituatie van de respondenten.

ven en naschoolse opvang, komt het veel voor dat ook opa's en oma's wekelijks een dag op de kleinkinderen passen. Bijna de helft van de oudere werknemers met kleinkinderen jonger dan 12 jaar past wekelijks op. Figuur 3 laat zien dat er bij de grootouders die gedurende de onderzoeksperiode niet met pensioen zijn gegaan geen sprake is van een duidelijke verandering in de tijd in termen van het aandeel mensen dat oppast.

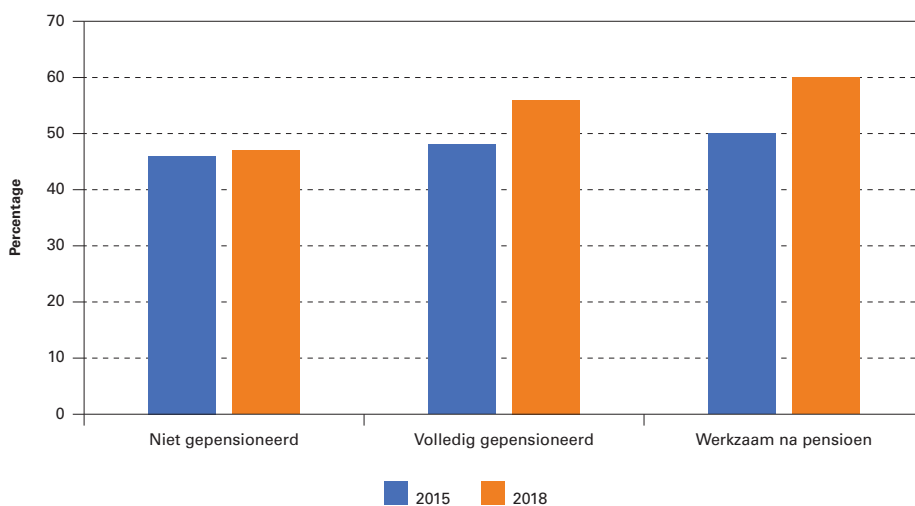
Figuur 2. Aandeel respondenten dat ten minste wekelijks mantelzorg verricht naar werk/pensioenstatus in 2018*

* Werk/pensioenstatus in 2018, in 2015 was iedereen nog niet gepensioneerd en aan het werk.

Bron: NIDI-onderzoek Werk en Pensioen, 2015/2018.

Figuur 3. Aandeel respondenten dat ten minste wekelijks oppast op de kleinkinderen naar werk/pensioenstatus in 2018*

* Werk/pensioenstatus in 2018, in 2015 was iedereen nog niet gepensioneerd en aan het werk.

De cijfers over het oppassen op kleinkinderen zijn gebaseerd op een kleinere steekproef van 3.183 ouderen die allen kleinkinderen hebben.

Bron: NIDI-onderzoek Werk en Pensioen, 2015/2018.

Foto: Jim van der Mee / Flickr

demodata

1,4 MILJOEN ONGEPLANDE ZWANGERSCHAP-PEN TIJDENS COVID-19

De Covid-19-crisis leidt in Europa tot daling van de geboorteaantallen. Maar hoe staat het met de rest van de wereld waar men sterker afhankelijk is van toegang tot de gezondheidszorg? Het bevolkingsfonds van de Verenigde Naties (UNFPA) heeft in januari 2021 een schatting gemaakt wat de Covid-19-crisis mogelijk heeft gedaan met het verstoren van het aanbod van anticonceptiemiddelen in gezondheidscentra en drogisterijen. Tal van organisaties, zoals WHO en UNICEF, hebben op basis van enquêtes laten zien dat in vele landen het aanbod danig werd verstoord en de eigen rapportage van UNFPA komt uit op een daling van het aanbod in 41 procent van de landen. In totaal schat men dat de verstoring 3,6 maanden heeft geduurd. Vooral tussen april en mei 2020 waren grote dalingen te zien in sommige landen, zoals Gabon en Suriname. De demografische gevolgen hiervan zijn benaderd door demografen van het UNFPA en Avenir Health. Analyse van 115 laag- en middeninkomenslanden levert een schatting op dat ongeveer 12 miljoen vrouwen geen toegang hadden tot gebruik van moderne anticonceptiemiddelen. En als gevolg van deze verstoring schat UNFPA dat de Covid-19-crisis 1,4 miljoen ongeplande zwangerschappen heeft opgeleverd.

Bron: UNFPA (11 maart 2021), technical note, Impact of COVID-19 on Family Planning.

Voor grootouders die tijdens de onderzoeksperiode met pensioen zijn gegaan is er wel een duidelijke stijging te zien. Dit geldt zowel voor degenen die volledig met pensioen zijn gegaan (van 48 procent voor pensionering tot 56 procent daarna) als voor degenen die doorwerken na pensionering (van 50 procent voor pensionering tot 60 procent daarna). Oppassen op kleinkinderen is een rol die vele grootouders met plezier vervullen. Wanneer werknemers meer tijd krijgen na hun pensionering en ze op zoek gaan naar een nieuwe invulling van hun week, biedt het oppassen op kleinkinderen een betekenisvolle tijdsbesteding. Betaald werk na pensioen blijkt het oppassen op kleinkinderen niet in de weg te zitten.

Verschillen tussen mannen en vrouwen?

Het is algemeen bekend in de literatuur dat de zorg gerelateerde activiteiten – zoals mantelzorg en oppassen op de kleinkinderen – vaker door vrouwen worden vervuld dan door mannen. Dit is ook het geval als vrouwen betaald werk doen. Het is daarom de vraag of de transitie van werk naar pensioen verschillende effecten heeft voor mannen en vrouwen op de onbetaalde activiteiten die ze vervullen. Aanvullende analyses laten zien dat het effect van volledige pensionering op het verlenen van mantelzorg niet verschilt tussen mannen en vrouwen. Zowel voor mannen als voor vrouwen blijkt volledig met pensioen gaan gemiddeld genomen geen effect te hebben op het verlenen van mantelzorg. Voor oppassen wordt echter wel een verschillend effect van pensionering gevonden voor mannen en vrouwen. Volledig met pensioen gaan vergroot de deelname aan oppasactiviteiten voor mannen meer dan voor vrouwen: voor mannen nam het percentage toe van 43 procent voor pensionering tot 54 procent na pensionering. Ter vergelijking, voor vrouwen nam het percentage toe van 54 procent voor pensionering tot 59 procent na pensionering. Deze bevinding is in lijn met eerder onderzoek

dat suggereert dat pensionering met name voor mannen – die veelal gedurende hun hele loopbaan voltijds werken – een kans biedt om hun betrokkenheid bij de familie “in te halen”.

Tot slot

In de Nederlandse samenleving wordt van burgers verwacht dat ze op verschillende vlakken actief zijn. Enerzijds wordt er verwacht dat er voor anderen wordt gezorgd en dat er ondersteuning wordt geboden als er in de naaste omgeving een hulpvraag ontstaat. Anderzijds wordt het zeer aangemoedigd dat mensen deelnemen aan betaald werk en dat ze hun werk tot op hogere leeftijd blijven doen. De onderzoeksresultaten suggereren dat deze beleidsdoelstellingen strijdig kunnen zijn. Doorwerken na pensionering lijkt voornamelijk het doen van vrijwilligerswerk in de weg te staan.

Voor volledig gepensioneerden kan het doen van vrijwilligerswerk een manier zijn om het verlies van de rol als werkende te compenseren. Vrijwilligerswerk biedt veelal sociale contacten, structuur en het gevoel dat men een zinvolle rol vervult. Voor degenen die doorwerken na pensioen, zal de doorstartbaan echter al veel van deze functies vervullen. Zij hebben er mogelijk minder behoefte aan om ook nog als vrijwilliger actief te zijn. Dit heeft als gevolg dat – wanneer meer mensen blijven doorwerken na pensionering – organisaties die afhankelijk zijn van vrijwilligers meer moeite kunnen krijgen om mensen aan te trekken. De mogelijke implicaties van het beleid gericht op langer doorwerken op taken die men vrijwillig dan wel noodgedwongen vervult – denk aan mantelzorg – vormen een belangrijk aandachtspunt voor beleidsmakers.

Olga Grünwald, NIDI-KNAW en Rijksuniversiteit Groningen, e-mail: grunwald@nidi.nl

Marleen Damman, Radboud Universiteit Nijmegen en NIDI-KNAW,

e-mail: marleen.damman@ru.nl

Kène Henkens, NIDI-KNAW, Rijksuniversiteit Groningen en Universiteit van Amsterdam, e-mail: henkens@nidi.nl

LITERATUUR:

- Grünwald, O., M. Damman en K. Henkens (2020), Providing informal care next to paid work: Explaining caregiving gratification, burdens, and stress among older workers. *Ageing & Society*.
- Grünwald, O., M. Damman en K. Henkens (2020). The differential impact of retirement on informal caregiving, volunteering, and grandparenting: Results of a three-year panel study. *Journal of Gerontology: Social Sciences*, 76 (3), pp. 607-619.